

O dveh terminografskih novostih v Čebelarskem terminološkem in Slovenskem smučarskem slovarju

Ljudmila Bokal – Andrej Terčelj

Cobiss: 1.01

Prispevek razčlenjuje dvoje terminografskih novosti, prikaz terminoloških dvojnic z dvosmerno puščico (↔), kar je bilo prvič uporabljeno v Čebelarskem terminološkem slovarju, in navajanje oznake za blagovno znamko (®) v slovarskih sestavkih, kar je bilo med terminološkimi slovarji vpeljano v Slovenskem smučarskem slovarju.

Ključne besede: dvosmerna puščica, oznaka za blagovno znamko, sinonim, terminološka dvojnica, terminološki slovar

Two New Terminographic Features in the *Dictionary of Beekeeping Terminology* and the *Dictionary of Slovenian Skiing Terminology*

This article analyzes two new terminographic features: the representation of terminological doublets using a double arrow (↔), which was first used in the *Dictionary of Beekeeping Terminology*, and the use of the trademark symbol (®) in dictionary entries, which was introduced into terminological dictionaries in the *Dictionary of Slovenian Skiing Terminology*.

Keywords: double arrow, trademark symbol, synonym, terminological doublet, terminological dictionary

0 Za slovaropisno registracijo jezika v terminologiji je njegovo uresničevanje v besedilih relevantnejše kot pa uresničevanje jezika v govoru (Žagar Karer 2011: 33). De Saussurjeva teza o konceptu jezika »parole« in »language« pri tem pride v poštev še posebej v postavki o sintagmatskih in asociativnih odnosih v jeziku. Sintagmatskim odnosom je podlaga linearna razsežnost jezikovnih sredstev, ki se v zaporedju nizajo eno za drugim. Kombinacijam jezikovnih sredstev, ki temeljijo na taki razsežnosti, pravimo sintagme. Z umestitvijo jezikovnega sredstva v sintagmo to stopi v odnos s svojim besednim okoljem, pri čemer jezikovno sredstvo dobi novo vrednost. Z raziskovanjem sintagem se ukvarja skladnja. Asociativni odnosi pa temeljijo na vzpostavljanju povezav med besedami, ki odmevajo v našem spominu ob vsakokratni leksikalni prezentaciji določene sintagme ali njihovega niza (de Saussure 1997: 138–139).

Ko se v našo zavest vključi jezikovno sredstvo, ki v jeziku še ni obstajalo, dobimo novo besedo. Tako jezikovno sredstvo stopi v soodnosno razmerje z že obstoječimi. Tu lahko govorimo o statičnem in dinamičnem v jeziku. Da bi lahko rekli, da se jezikovno sredstvo spreminja, mora nekaj v njem ostati stabilno, ker s

tem omogoči identifikacijo tistega, kar je podlaga spremembe (Keller 1994: 95). Statično in dinamično pa ne vključuje samo novih leksemov v jezikovnem sistemu, pač pa tudi variante sintagem, ki nastanejo v njihovih skladenjskih vzorcih kot odraz stilističnih zahtev.

Kako te spremembe zajeti v kodifikaciji jezika, ki se opravi z registracijo leksemov v slovarjih, je vprašanje, s katerim se ukvarja leksikografija. Slovarji kot materializirana oblika leksikografskih zahtev in ureditve leksemskega gradiva se lahko vrednotijo po merilih dveh različnih virov – internih in eksternih. Interna merila zajemajo vrednotenje slovarja iz njemu lastnih izhodišč ali iz praktičnih zahtev njegovih izdajateljev. Eksterna merila pa izhajajo iz metaleksikografskih zahtev (akademskih študij o slovarjih) in zajemajo splošnejše teoretične jezikoslovne zahteve za leksikalni opis višje vrste ter prav tako tak premislek o njihovih ciljih in produkciji (Jackson 2002: 176).

Kadar določen slovar prinese v leksikografijo novost, se to najprej odrazi v internih merilih. Najprej o tem pišejo najbližji slovaropisni ocenjevalci, ki spremljajo nastajanje slovarjev, poznajo leksikografske zasnove in koncepte posameznih slovarskih tipov ter so pogosto tudi sodelavci pri njihovi pripravi. Večkrat so take novosti v začetni fazi še nedorečene in zadenejo le bistvo problema. Nedorečenost zajema zlasti »tehnično ozadje«, na katerem se določeno novo slovaropisno opažanje uresničuje. To zadeva:

1. izrazje, s katerimi se novi pojav poimenuje (terminologijo v zvezi z njim),
2. razmejevanje pojava v odnosu do podobnih pojavov.

Splošnejši uvod je podlaga za opis dveh leksikografskih novosti, ki sta sad dela sodelavcev v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Prva novost zadeva opis dvosmerne puščice kot terminografskega sredstva in tovrsten prikaz slovarskih sestavkov. V slovarjih Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je bila prvič uporabljena v Čebelarskem terminološkem slovarju (2008), nato pa tudi v Slovenskem smučarskem slovarju (2011).¹ Druga novost pa se nanaša na prikaz izvora poobčnoimenjenih izrazov z oznako za blagovno znamko (®). Med slovarji omenjene sekcije jo je prvi uvedel Slovenski smučarski slovar.

1 Dvosmerna puščica kot terminografsko sredstvo

V uvodnem delu Čebelarskega terminološkega slovarja z naslovom Zgradba slovarskih sestavkov, in sicer v podrazdelku Razlage, je to slovaropisno sredstvo razloženo tako: »Razmerje med nekaterimi dvojicami izrazov, ki se pomensko popolnoma prekrivajo, samo delno pa se razlikujejo po izrazni obliki, je prikazano s **povratno**

¹ Botanični terminološki slovar, ki je izšel nekoliko za smučarskim, ima dvosmerno puščico uporabljeno za variantno pisno prikazovanje, in sicer v razmerju kratica – razvezava kratice. Primer: DNK /.../ ↔ deóksiribonukleínska kislína (Botanični terminološki slovar 2011: 22–23).

[poudarila L. B.] puščico (*matica* : *čebelja matica*; *AŽ-panj* : *panj AŽ*). Glej tudi seznam označevalnikov.« (Čebelarški terminološki slovar 2008: 15)

V razdelku Krajšave in označevalniki je še dodatno pojasnilo o leksikografskem prikazu: »↔ **dvosmerna** [poudarila L. B.] puščica kaže na enakovredno izrazno obliko in pomensko popolnoma prekrivajoča se termina. Vsa informacija o obeh izrazih je ob izrazu na desni strani dvosmerne puščice.«² (Čebelarški terminološki slovar 2008: 18)

To sredstvo za prikaz razmerja med dvema leksemoma je zunaj Čebelarškega terminološkega slovarja prvič omenjeno v članku Marjete Humar Sinonimija v slovenskih terminoloških slovarjih: »Novost je ↔ dvosmerna puščica, ki kaže na enakovredni sinonim. V sinonimnem odnosu sta dvobesedni termin (samostalniška fraza s pojasnilom *čebelji*) in enobesedni termin iz jedrnega samostalnika, npr.: *čebelja matica* ↔ *matica*, *čebelji panj* ↔ *panj*, *čebelji sat* ↔ *sat*, *družina* ↔ *čebelja družina*, *vosek* ↔ *čebelji vosek*. Taka rešitev je bila uporabljena zaradi besednih zvez, v katerih se navadno uporablja jedrni samostalnik z drugimi pojasnili, npr. *dvomatični panj*, *dvonakladni panj*, *Glavarjev panj*, *nakladni panj*.« (Humar 2009: 89)

Kot je razvidno iz zgornjega zapisa, omahovanje (*dvosmerna puščica* : *povratna puščica*) kaže na neustaljenost poimenovanja za to leksikografsko sredstvo. Izbira med obema daje prednost izrazu *dvosmerna puščica*, ker kaže na enakovredno rabo obeh enot. Izraz *povratna puščica* namreč temelji na tem, da je prvi izraz izhodišče, iz katerega izvira leksemski odnos, nakar se ta prenaša na drugega, od tam pa se vrača na prvega. Pri izrazu *dvosmerna puščica* pa te hierarhično pogojene dihotomije ni, leksemsko razmerje se enakomerno pretaka med obema enotama. Kot je razvidno zgoraj, se je za ta izraz odločila tudi Humarjeva.

Humarjeva navaja, da je dvosmerna puščica uporabljena zaradi variiranja besednih zvez v nejedrnem delu. Ugotovitev seveda drži, z več gradiva pa jo je mogoče dopolniti. K omenjenemu razlogu se lahko doda merilo frekventnosti določene stalne zveze. Frekventnost izrazov v leksikografiji pogosto odloča o prikazu v slovarju. V besedilih namreč izraz *čebelji panj* nastopa kot nadpomenka, in če gledamo s praktičnega vidika, je zagotovo uporabljen kot uvajalni izraz v vseh besedilih o specifičnih čebeljih panjih. Tako je tudi pri izrazih *čebelja matica*, *čebelja družina*, *čebelji sat*, ki vsebujejo vrstne pojme. Poruši pa se to merilo pri izrazu *čebelji vosek*, ki ni nadpomenka in v čebelarški terminologiji nima podrejenih pojmov. Torej tudi merilo frekventnosti ne zajame vseh primerov in ga ne moremo posplošiti.

Ker slovaropisje izhaja iz gradiva, kar konkretno pomeni vsakokratno pojavnost izraza v besedilih, jih je za določitev meril uporabe dvosmerne puščice smiselno pritegniti v obravnavo.

Za izpis gradiva za Slovenski smučarski slovar je bilo med drugim izbrano tudi delo Boruta Črničva in Andreja Terčelja *Skrivnosti nedotaknjenih strmin* s podnaslovom *101 nasvet za smučanje zunaj smučišč*. Eden od nosilnih terminov

² V Slovenskem smučarskem slovarju je pojasnilo nekoliko preoblikovano: »↔ dvosmerna puščica kaže na sobesedilno enakovreden strokovni izraz. Vsa jezikovna informacija o obeh izrazih je ob izrazu na desni strani dvosmerne puščice.« (Slovenski smučarski slovar 2011: 18)

turnosmučarske terminologije je izraz snežni plaz. Njegovo pojavljanje v besedilih se kaže v naslednjem odlomku:

Praktična ocena nevarnosti snežnih plazov

Praktična ocena nevarnosti plazov je osnovana na opisanih teoretičnih razmišljanjih, obogatenih s trenutnim zaznavanjem stanja snežne odeje, s katero smo v neposrednem stiku. (Černivec – Terčelj 1997: 30)

Termin *snežni plaz* v slovnični obliki pridevniške zveze je uveden v naslovu. V prvi povedi se skrajša v jedrni izraz, samo v samostalnik *plaz*.

Pojavljanje izraza *lavinska žolna* je podobno kot stalne zveze *snežni plaz*. Oklesti se v prvi povedi: »Lavinska žolna se pri nas nerazumljivo počasi uveljavlja. V eni smučarski sezoni zapravimo več denarja za bencin in žičnice, kot bi nas veljala ena žolna, ki nam zvesto služi desetletje.« (Černivec – Terčelj 1997: 22)

Pojavljanje termina *snežna odeja* v besedilih je ponazorjeno z naslednjim besedilom: »Poznamo več vrst preobrazb, ki različno učinkujejo na trdnost snežne odeje. Drobljenje je posledica vetra in pritiska snežne odeje.« (Černivec – Terčelj 1997: 22) In na drugem mestu:

Snežna odeja je v splošnem sestavljena iz več različnih plasti snega, kot je pač nastajala. [...]

1. Snežna odeja odbija večino vpadne svetlobe; preostanek z globino hitro slabi [...]

3. Snežna odeja je odličen toplotni izolator [...]

Za varstvo pred plazovi so pomembne prav plastovitost, trdota in trdnost snežne odeje. (Černivec – Terčelj 1997: 31)

Opazno je, da je pojavljanje termina *snežna odeja* v besedilu drugačno kot pri terminu *snežni plaz* in *lavinska žolna*. Stalna besedna zveza *snežna odeja* ne izgublja svojih izraznih enot in ostaja enaka v vseh kolokacijskih položajih.

Miha Pavšek v svoji knjigi *Snežni plazovi v Sloveniji* (2002) opazi krnjenje nosilnega termina stroke, ki jo opisuje v svojem delu, in ga na začetnih straneh strne v terminološko opombo: »V knjigi uporabljam namesto besedne zveze **snežni plaz** v glavnem krajšo različico oziroma oznako **plaz**. Pridevnik snežni dodajam le v primerih, ko bi uporaba krajše različice povzročila pomensko ali celo vsebinsko nejasnost. Pri omembi drugih vrst plazov jih v nasprotju s snežnimi tudi posebej poimenujem (zemeljski plaz, plaz kamenja in podobno).« (Pavšek 2002: 24; poudaril M. P.)

Zgornji odlomki besedila kažejo, da obstajajo stalne besedne zveze, ki kot termini v zaporednem sintagmatskem nizu ne krnijo svojih izraznih enot, druge pa jih. O tem, kdaj določena stalna zveza ostane enaka in kdaj se skrajša, odloča njena pomenska zgradba. Obenem pa tu trčimo na stilno merilo jedratosti. V prvih primerih stalnih besednih zvez, pri katerih se izrazna zgradba skrajša, besedilo glede na stilne zakonitosti upošteva pravilo jedratosti. V drugem primeru (besedne zveze s *snežno odejo*) pa ponavljanja izraza v polni obliki ne čutimo kot redundantnega

in stilno pravilo o jedrnatosti ni kršeno. Iskanje vzrokov različnega sprejemanja ponuja predmet za prihodnje raziskave, po vsej verjetnosti pa iz psiholingvističnih motivov sega v že omenjeno pomensko zgradbo določene stalne besedne zveze.

Odgovor na vprašanje, kako prikazati krnjenje stalnih zvez v slovarski obliki, nam da omenjena dvosmerna puščica. Dvosmerna puščica ne predpostavlja nobene spremembe v pomenskih sestavinah izraza in tudi ne stilne zaznamovanosti. Gre samo za izrazno figuriranje določenega termina v besedilu, ki se na »operativni« skladenjski ravni kaže v izločanju enote stalne besedne zveze zaradi stilnega pravila o jedrnatosti jezikovnega sporočanja. Tako kot je stalna zveza z obema členoma termin, je termin tudi oblika s samo jedrnim samostalnikom. Pri tem velja, da ostajamo v terminologiji iste stroke (na kar je v terminološki opombi opozoril Pavšek) in v socialni zvrsti knjižnega jezika ter ne prehajamo na raven pogovornega, v katerem se stalne zveze prav tako krnijo v jedrni samostalnik. Zgornje zveze, ki so prikazane z dvosmerno puščico, so s slovničnega stališča samostalniške zveze z levim prilastkom.

Zgornji izseki besedil obenem razkrivajo temeljno merilo za uporabo dvosmerne puščice. Glavni razlog za tak prikaz izrazov je sobesedilni in iz njega izhajajoče stilno načelo o jedrnatosti.

V Čebelarskem terminološkem slovarju pa je z dvosmerno puščico prikazan še drugi tip samostalniških zvez. To so zveze z desnim prilastkom, pri katerih izrazna podoba termina prav tako variira v svojih členih, vendar na drugi ravni; vse enote ostajajo v izrazni podobi, spremenijo se le njihovo mesto. Pomenske sestavine prav tako ostajajo enake; izraza se pomensko popolnoma prekrivata. Gre za tip *AŽ-panj*: *panj AŽ*, *AŽ-sat*: *sat AŽ*, *AŽ-satnik*: *satnik AŽ*. Dvojna puščica je navedena pri izrazih, ki so v iztočnici samostalniške zveze z desnim prilastkom:

pánj AŽ -a -- [ažé] m ↔ *AŽ-pánj*; **sátnik AŽ** -a -- [ažé] m ↔ *AŽ-sátnik*; **pánj**

LR -a -- [elèr] m ↔ *LR-pánj*

Prikaz slovarskih glav: **AŽ-pánj** -a in *pánj AŽ* -a -- [ažé] m; **AŽ-sátnik** -a in *sátnik AŽ* -a -- [ažé] m; **LR-pánj** -a in *pánj LR* -a -- [elèr] m

V takem prikazu se zvezam, navedenim na drugem mestu, nekoliko zmanjša stopnja enakovrednosti v razmerju do izraza s prvim kratičnim delom, vendar je to v skladu z rabo in izhaja iz predpostavke, da v leksikografiji kljub deklarativnemu enačenju določenih izrazov v praksi oziroma rabi ti niso popolnoma enakovredni. Deklarativno enačenje je v leksikografiji torej fikcija.

Prvo in drugo skupino izrazov, prikazanih z dvosmerno puščico, vežeta skupni točki: to sta popolna pomenska prekrivnost in variiranje izraznih delov, pri čemer moramo izostanek določujočega pridevnika v prvi skupini šteti kot pozitivno jezikovno vrednost (podobno, kot je ničta končnica pri sklanjatvi).

Pri tem nastaja vprašanje, ali različna besedotvorna umeščenost izrazov v glavi v drugi skupini izrazov zanikuje tak prikaz. Izrazi v iztočnici, ki imajo prvi del kratični, so namreč z besedotvornega stališča zloženke, kot terminološke dvojnice pa so to samostalniške zveze z desnim prilastkom. Odgovor na to vprašanje je lahko tema za še neraziskano področje leksikologije, menimo pa, da tak način prikaza ni

sporen, saj gre še zmeraj za enačenje samostalnika s samostalnikom, njihova podrobnejša besedotvorna oblika pa ni relevantna, ker ne vpliva na pomen.

Drugo leksikografsko vprašanje pa zadeva identifikacijo takega leksemskega razmerja; konkretnije gre za določitev, ali je to sinonimno. Že Humarjeva v omenjenem članku podvomi o sinonimnem razmerju v tipu *čebela – čebela delavka* in *čebelji panj* ↔ *panj*. Tako pravi: »Ta tip [sinonimov – dodala L. B.] verjetno ne sodi med prave sinonime, ampak se sinonimno razume samo v istem čebelarstem besedilu ali terminu.«³ (Humar 2009: 93) V razdelku Zaključki istega članka Humarjeva navaja priporočila, glede na katera bi sestavljavci terminoloških slovarjev prikazovali sinonimijo: »Pri izkazovanju sinonimije morajo biti pisci slovarjev previdni. V *MetTS* [Meteorološkem terminološkem slovarju 1990 – L. B.] so kot sinonimi npr. navedeni *napoved – vremenska napoved, meteorološka postaja – postaja, koeficient viskoznosti – viskoznost*. Poimenovanja, ki nastanejo npr. z opustitvijo pojasnila jedra, so enoznačno razumljiva samo v določenem sobesedilu. Takih sinonimnih parov terminološki slovar ne bi smel prikazovati, vsaj brez oznake ne. Ena od mogočih oznak je *strokovno pogovorno*.« (Humar 2009: 93)

V zadnjem pomisleku se kaže izstop iz socialne zvrsti knjižnega jezika, kar je večji zvrstni odmik kot prikaz brez označevalnika. Ali je rešitev z dvosmerno puščico ustrežnejša kot z zvrstnim označevalnikom, bo pokazala leksikografska praksa, vprašanje pa zahteva širšo razčlenitev na obsežnejšem gradivu.

S tega stališča je Humarjeva obdelala naslednje slovarje: *Meteorološki terminološki slovar, Slovenski medicinski slovar* (2002) in *Čebelarški terminološki slovar*. Podobno prakso pa kažejo tudi drugi slovarji:

Planinski terminološki slovar (2002):

métež [...] → sněžni métež

Gemološki terminološki slovar (2005):

interferénca [...] → interferénca svetlóbe

Geološki terminološki slovar (2006):

fosilna nájdba [...] neustr. → nájdba

geolóška formácija [...] → formácija

podzémeljska jáma [...]zastar. → jáma (1), kráška jáma

Gledališki terminološki slovar (2007):

črta [...] → dramatúrška črta (1, 2)

drámski dialóg [...] → dialóg

drámska trilogíja [...] → trilogíja (1)

³ Navedek se nanaša na tipologijo sinonimov v Čebelarstem terminološkem slovarju. Gre za sklic na razdelek Sinonimi domačega izvora iz jedrne besede in leksema z isto jedrno besedo in pojasnilom; *čebela – čebela delavka, čebelji panj* ↔ *panj*.

O sopomenskosti in nerodnosti (izpeljanka iz roden : neroden) sopomenk v terminoloških slovarjih piše Ada Vidovič Muha. V razdelku z naslovom Pomenska razmerja znotraj leksema v točki 6 tako pravi: »Nefunkcionalnost stilistike v znanstvenem besedilu pogojuje tudi nefunkcionalnost terminov na ravni sopomenskosti: zato zanje velja, da se sopomenke lahko pojavijo le kot t. i. dublete [...] se pravi brez slogovne ali kakršnekoli druge besedilne vloge« (Vidovič Muha 2000: 118). V nadaljevanju uvaja termin terminološka dvojnica v odnosu prevzeto : tuje, npr. *dialektologija – narečjeslovje, asimilacija – prilikovanje* itd. Tudi ona poudarja, da obravnava pri tem ostaja na ravni »znotraj znanstvenega/strokovnega jezika; upoštevaje tudi drugih funkcijskih in socialnih zvrsti, predvsem (neknjižnega) pogojnega jezika, oblikuje tudi na poimenovalni ravni sopomenske pare ali celo nize [...]« (Vidovič Muha 2000: 118)

Če zgoraj ugotovljeno nefunkcionalnost sinonimije v terminoloških slovarjih, ki »se v okviru terminologije v posebnih okoliščinah pojavlja na ravni dvojnic (dublet)« (Vidovič Muha 2000: 119), pritegnemo v obravnavo izrazov, prikazanih v slovarju z dvosmerno puščico, se izkaže, da omenjeni primeri niso sinonimi. »V zvezi z morfemi, katerih ‚denotat‘ je skladijska (slovnična) funkcija – spreminjanje oblike besede glede na različno *skladijsko* vlogo [poudarila L. B.] ne moremo govoriti o sopomenskosti (Vidovič Muha 2000: 158). Izrazna različnost ene besede, o kateri govori Vidovičeva, se navezuje tudi na sintagmatsko raven, ko gre za variante sintagem. Sopomenskost je s tega stališča vprašljiva tudi v naslednjih tipih:

Geološki terminološki slovar:

plášč Zêmlje [...] → Zêmljin plášč

Gledališki terminološki slovar:

cíkel drám [...] → drámski cíkel

dramátiska zgrádba [...] → zgrádba dráme

dramátika jéznih mladéničev [...] → jézni mladéniči

fonétika besedíla [...] → besedílna fonétika

V zgornjih primerih gre za isti denotat, s sintagmatskega vidika pa za variante stalnih zvez, za različnost na izrazni, ne pa pomenski ravni. Govorimo o terminoloških dvojnicah oziroma dubletah, ne pa o sinonimih.

1.1 Sklep

V terminoloških besedilih, ki so podlaga za izbor terminov v terminoloških slovarjih, na sintagmatski ravni nastopajo variante terminov, ki niso sinonimi, pač pa terminološke dvojnice (dublete). V slovarskem prikazu je za njihov prikaz smiselno uporabiti dvosmerno puščico, ki jezikovno vrednost obeh izrazov enakovredno porazdeli na obe enoti, ki vstopata v par. Sprejem terminološke dvojnice v slovar je poleg terminografskih zahtev tudi odraz novejša tendence približevanja slovarjev uporabniku (Logar Berginc 2009: 230).

2 Prikaz izvora poobčnoimenjenih izrazov z oznako za blagovno znamko (®)⁴

Poobčnoimenjenje ali apelativizacija⁵ je prehod lastnega imena v občnoimensko rabo. S tem prvotno lastno ime, ki izraža individuuum, preide v jezikovno sredstvo za označevanje vrstnosti.⁶ Ta pomenski prehod se v slovenskem jeziku izraža tudi na pravopisni ravni. Prvotno lastno ime, ki se je kot enkraten, individualni pojav pisalo z veliko začetnico, se kot niz pojavov enake vrste, kot občno ime piše z malo. Kdaj se na pomenski ravni ta prehod opravi, je mogoče ugotoviti le z analizo vsakokratnega sobesedila.

Najprej je bil zgoraj opisani pomenski prehod z leksikografskim znakom zabeležen v prevodnem delu, in sicer v Knaurovem Velikem splošnem leksikonu (1997). Pri iztočnici *aspirin* je v slovarskem sestavku prikazan lastnoimenski izvor z oznako R v krogecu (registered). Po zunajjezikovnih merilih vstopamo v gospodarsko pravo; oznaka pomeni blagovno znamko.

aspirin, *acetilsalicilna kislina*, *Aspirin*[®], eno od zdravil za zniževanje zvišane telesne temp. in sredstvo proti bolečinam; v prometu od 1899

Oznaka za blagovno znamko sporoča, da ime ni generično. Dodana je v nadpisani, nekoliko dvignjeni tipografiji za zapisom originalne oblike imena. Predpostavljamo, da je bil zapis v taki obliki registriran pri ustreznem pravnem uradu.

Ta leksikografska novost v nekoliko drugačni obliki ni tuja tudi originalnim slovenskim leksikografskim delom. V Kuharski enciklopediji Bogdana Novaka in Simona Lenarčiča (Novak – Lenarčič 2009) je pri iztočnici *teflon* opozorilo, da se izraz kot blagovna znamka piše z veliko začetnico.

teflon (kot blagovna znamka **Teflon**) → odbojna prevleka, → politetrafluoretileni

Najbolj obširno je o blagovnih znamkah pisala Helena Dobrovoljc. Osredotoča se na poimenovanja industrijskih izdelkov kot skupine stvarnih lastnih imen in opisuje njihov prehod v občna imena, pri čemer je prikazana tudi obravnava v slovarjih 20. stoletja (Dobrovoljc 2009: 3).

Pojava blagovnih znamk v jeziku se lotevata tudi Andrej Šmalc in Jakob Müller v jezikovnem priročniku z naslovom Slovensko tehniško izrazje, in sicer v

⁴ Zamudno brskanje po spletu je poleg veliko drugega pri identifikaciji blagovnih znamk opravil mag. Andrej Terčelj, za kar se mu soavtorica članka in urednica Slovenskega smučarskega slovarja lepo zahvaljuje.

⁵ V slovenskem jezikoslovju se za ta pomenski prehod zlasti v onomastiki poleg izraza *apelativizacija* (*apelativizirati*) uporablja tudi izraz *deonimizacija* oziroma *deonimizirati*. Prim. Šivic-Dular 1998/99: 259.

⁶ Znan pa je tudi prehod občnega imena v lastno, na primer v tipu *Slap Savica : Savica*. V tem primeru govorimo o onimizaciji. Tudi o tem je pisala Alenka Šivic-Dular. Ne prvega pomenskega prehoda (iz lastnega v občno ime) ne drugega (prehod občnega imena v lastno) ne najdemo med iztočnicami v Toporišičevi Enciklopediji slovenskega jezika.

razdelku Izdelki. Uvajata termin *besedne znamke*, v popolni obliki *besedne blagovne znamke*:

Tovarniški izdelki, trgovsko blago in storitve so lahko zaščitene s posebnim znakom, imenovanim znamka. Znamka (an. trademark) je kakršni koli znak ali kombinacija znakov, ki omogoča razlikovanje izdelkov, blaga ali storitve določenega podjetja od izdelkov, blaga ali storitev drugega podjetja in daje imetniku izključno pravico uporabe v gospodarskem prometu z izdelki, blagom in storitvami. Znak je lahko jezikovni (ime, beseda, besedna zveza), logotip, simbol, črka, številka, lik, podoba, predmet, barva, okus, zvok, gibanje, ki ga je mogoče grafično reprezentirati. Z jezikovnega stališča so posebne pozornosti potrebne besedne znamke. Take so npr. hladilnik Gorenje, material Teflon, srajce Mura, eko-bio gnojilo bio algeen Plus 2, tablete Ketonal ipd. (Šmalc – Müller 2011: 248)

Priporočata pomensko razlikovanje in s tem povezano razliko v pisavi glede na besedilni tip. V besedilih gospodarskega poslovanja naj bi pisali blagovne znamke z veliko začetnico in oznako za blagovno znamko:

Znamke so lastna imena, zato jih moramo pisati z veliko začetnico oziroma tako kot v obliki, kakršno ima znamka. V splošni in jezikovni rabi (v zasebnem pismu, romanu, časopisni notici) in v strokovnih jezikih besedne znamke izgubijo status znamke in jih pišemo v skladu s splošnimi pravili pisanja vrstnih, generičnih besed: orati s fergusonom, posoda je prevlečena s teflonom, gnojiti z bio algeenom, vzeti ketonal. Obvezno pa moramo izraze pisati kot znamke, tj. v izvorni obliki z jasno oznako, da gre za znamko, v gospodarskem poslovanju: v prodajnih prospektih, cenikih, propagandnih oglasih, poslovni dokumentaciji (naročilnicah, fakturah) in podobnih besedilih – ter v slovarjih, enciklopedijah in podobnih publikacijah. (51. člen Zakona o industrijski lastnini 2003). (Šmalc – Müller 2011: 248–249)

Omenjeni Zakon o industrijski lastnini v členu 51 predpisuje, da je omemba v slovarjih nujna v drugi izdaji slovarja in da mora zahtevo za to dati založniku imetnik znamke: »51. člen (reprodukcije znamk v slovarjih) Če daje reprodukcija znamke v slovarju, enciklopediji ali podobnem delu vtis, da gre za generično ime blaga ali storitev, za katere je znak registriran, mora založnik dela na zahtevo imetnika znamke poskrbeti za to, da je najkasneje v naslednji izdaji publikacije pri reprodukciji znamke oznaka, da gre za znamko.« (Zakon o industrijski lastnini 2006)

Na pojav predvsem s pravopisne dileme, kdaj pisati izraze z veliko in kdaj z malo začetnico, opozarjajo tudi najnovejši slovenski jezikoslovní priročniki. V priročniku z naslovom *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom* Helena Dobrovoljc in Nataša Jakop omahovanje v rabi med veliko in malo začetnico označujeta kot eno »najbolj perečih vprašanj sodobne jezikovne norme« (Dobrovoljc – Jakop 2011: 8), ki sodi med »jezikovne zadrege, ob katerih pravopisje že tradicionalno niha« (Dobrovoljc – Jakop 2011: 240).

Dobrovoljčeva in Jakopova v razdelku pravopisnega priročnika z naslovom *Tipski prikaz slovarskih sestavkov v pravopisnem slovarju* navajata tudi vzorčne redakcije izrazov za posamezna pojmovne skupine. Za tukaj obravnavano področje industrijskih izdelkov priporočata v pravopisnem slovarju prikaz v dveh slovarskih sestavkih:

Ádidas [...] |blagovna znamka|: [...]
ádidaska [...] najdena adidaska; prim. Adidas

Ker je v terminoloških slovarjih smiselno prikazovati tudi pravopisna vprašanja, povezana s pomensko problematiko, ki tiči v ozadju posameznih terminov, smo se v Slovenskem smučarskem slovarju⁷ odločili, da prikaz izvora občnih imen iz blagovnih znamk uresničimo. Taka so tudi priporočila slovenskih jezikoslovcev, ki se ukvarjajo s pravopisom: »Vsekakor pa so smernice slovarskega normiranja iz tujejezičnih slovarjev jasno razvidne: če se odločimo za vključitev besede v slovar, mora biti z oznako ® ali ustrezno slovarsko oznako, morda pa tudi s pojasnilom ali pomensko razlago pojasnjeno, da govorimo o registrirani znamki oziroma da je beseda prvotno stvarno lastno ime« (Dobrovoljc 2009: 14).⁸ V enem od uvodnih razdelkov z naslovom *Krajšave in označevalniki* je pojasnilo za oznako registered:

® – izraz, zavarovan kot blagovna in/ali storitvena znamka (pravica industrijske lastnine)⁹

⁷ Pri identifikaciji problema smo se za pomoč obrnili na Urad Republike Slovenije za intelektualno lastnino. 15. junija 2011 smo jim poslali naslednje vprašanje: »Spoštovani, pravno službo pri Uradu za intelektualno lastnino prosim za odgovor na naslednje vprašanje. V Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU poleg drugih slovarjev pripravljamo tudi Slovenski smučarski slovar. Med drugimi izrazi, zajetimi v slovarju, bo tudi nekaj besed, ki so blagovne znamke. To so izrazi za smučarske vezi, protiplazni pripomočki, na primer rotafela, recco itd. Na spletu smo preverili, da so to blagovne znamke. V slovarskem prikazu bomo na to opozorili tako, da bomo v zaglavju takim izrazom dali oznako R v krogu – ®: registred. Primer: rotaféla -e ž Rottefella® znamka norveških smučarskih vezi z možnostjo dvigovanja pete, namenjenih predvsem za telemark tehniko smučanja. Zdaj pa sprašujemo, ali je s tem zadoščeno vsem pravnim pravilom.« – Dobili smo odgovor Mojce Kušej, v katerem je bil naveden 51. člen iz Zakona o industrijski lastnini (Uradni list RS, št. 51/06, v nadaljevanju: ZIL-1) in pojasnilo, da v skladu z 51. členom ZIL-1 založnik slovarja ni dolžan preverjati, ali je neki izraz, ki bo zajet v slovarju, zaščiten kot blagovna ali storitvena znamka, ampak mora (še) na zahtevo imetnika znamke poskrbeti za to, da je najkasneje v naslednji izdaji publikacije pri reprodukciji znamke oznaka, da gre za znamko. (E-pismo z datumom 17. junij 2011)

⁸ Nadaljnje besedilo se glasi: »To usmeritev naj bi – že zaradi zakonodaje – uveljavili tudi v slovenskih slovarjih, v katerih se je tudi pokazalo, da je zlasti pri imenih znamk meja med lastno- in občnoimenskimi pogosto nejasna in tudi aktualne slovarske redakcije ne odsevajo stanja, kakršnega prikazujejo besedilni korpusi.« (Dobrovoljc 2009: 14) Slovenski smučarski slovar se je torej kot prvi odzval na ta priporočila.

⁹ Formulacijo je pomagala sestaviti pravnica iz Urada Republike Slovenije za intelektualno lastnino Mojca Kušej, za kar se ji lepo zahvaljujem.

Tip slovarskega sestavka je naslednji:

ávalung -a m Avalung® *pripomoček, ki omogoča dihanje zasutega v plazovini preko velike površine drobnih odprtin*

kándahar -rja m Kandahar® *prej tip smučarskih vezi s kovinsko čeljustjo, jekleno stremenico s peresnim opetnikom in kovinskim prednjim zatezalcem, imenovane po afganistanskem mestu Kandahar* **PRIM.:** márker

márker -ja m Marker® **1.** pog.¹⁰ *znamka alpskih varnostnih smučarskih vezi, imenovana po nemškem proizvajalcu Markerju* **PRIM.:** kándahar **2.** strok. pog. *znak ali oznaka na urejenem smučišču za obveščanje, opozarjanje, prepoved*

Opozorilo na izvor izraza, ki je bil prvotno blagovna znamka, je zapisano v razdelku slovarskega sestavka, v zaglavju, v katerem so zapisane kategorije, ki se ne nanašajo na slovnice lastnosti. Zapis v zaglavju še zmeraj vključuje celotno izrazno podobo iztočnice, zato je to primerno mesto.

Razlage posameznih zgoraj navedenih izrazov niso usklajene, kar zahtevajo leksikografska načela. Pri izrazu *avalung* gre za razlago z začetno nadpomenko. Razlaga izraza *marker* ni pravilna. Blagovne znamke so namreč lastna imena in glede na razlago bi morala biti iztočnica zapisana z veliko začetnico. Če je torej v zaglavju omenjenih slovarskih sestavkov navedeno individualizirano poimenovanje denotata, ki je naveden v iztočnici kot vrstno, generično ime, je pravilna razlaga omenjenih izrazov z nosilno razlagalno besedo *tip*, kakor je pri izrazu *kandahar*.

Poobčnoimenjenje izrazov, ki so bili prvotno blagovne znamke, povzroči spremembe v njihovi izrazni obliki. Ta lahko zadeva:

1. pravopisno podobo, pri kateri gre za oddaljitev od prvotne pisne oblike:

rátrak -a m RATRAC® → teptální stròj

rotaféla -e ž Rottfella® *tip norveških smučarskih vezi z možnostjo dvigovanja pete, namenjenih predvsem za telemark tehniko smučanja*

Pri zadnjem tipu je prišlo do večje glasovne spremembe, ki je poleg zlitja dvojnih soglasnikov segla tudi do delne izenačitve samoglasnikov.

2. odmik od tipografske oblike poobčnoimenjenega izraza:

rátrak -a m RATRAC® → teptální stròj

3. krnjenje besedotvornih delov izraza, ki je bil prvotno blagovna znamka:

sekjúra -e ž SECURA FIX® *žarg. vstavna plošča za alpske vezi v obliki podplata smučarskega čevlja, ki omogoča dvigovanje pete med hojo na smučeh*

Izraz ima kot blagovna znamka dva dela, v poobčnoimenjeni obliki pa se je skrajšal na enega, prvega.

¹⁰ Označevanje izrazov s socialnozvrstnimi označevalniki ni potrebno, ker gre za nevtralno rabo. Ob morebitni ponovni izdaji bo označevalnik izločen (slovaropisna nedoslednost).

Slovenski smučarski slovar je oznako za blagovno znamko dodal tudi v slovarskem sestavku termina *elanke*, ki je samostalniška izpeljanka iz izraza, ki je prvotno blagovna znamka. Novejše slovensko slovaropisje izpeljanke prav tako priporoča opremiti z oznako blagovne znamke (Dobrovoljc 2009: 13).

elánke elánk ž mn. Elan® žarg. *smuči, izdelane v tovarni športnega orodja Elan v Begunjah na Gorenjskem*

2.1 Sklep

Izvor poobčnoimenjenih izrazov v pojmovni skupini industrijski izdelki se v slovaropisnem sestavku izrazi z oznako za blagovno znamko. S tem se pritegne sociolingvistični vidik, ki označuje zunajjezikovna izhodišča pomenskih prehodov. Taki termini se v Slovenskem smučarskem slovarju nanašajo zlasti na smučarske vezi in protiplazne pripomočke. Z oznako za blagovno znamko, ki je lastno ime in se izraz pred njo piše z veliko začetnico, slovar prispeva k popolnejšemu podatku o pomenskih in pravopisnih razsežnostih določenega izraza.

Viri in literatura

- Botanični terminološki slovar 2011 = *Botanični terminološki slovar*, ur. Franc Batič – Borislava Košmrlj - Levačič, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Čebelarski terminološki slovar 2008 = *Čebelarski terminološki slovar*, ur. Ljudmila Bokal, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.
- Črnivec – Terčelj 1997 = Borut Črnivec – Andrej Terčelj, *Skrivnosti nedotaknjenih strmin: 101 nasvet za smučanje zunaj smučišč*, Ljubljana: samozaložba, 1997.
- Dobrovoljc 2009 = Helena Dobrovoljc, Pravopisna obravnava imen znamk in industrijskih izdelkov ter posledice spreminjanja njihovih lastnoimenskih funkcij, *Jezik in slovstvo* 54 (2009), št. 6, 3–16.
- Dobrovoljc – Jakop 2011 = Helena Dobrovoljc – Nataša Jakop, *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Gemološki terminološki slovar 2005 = *Gemološki terminološki slovar*, ur. Meta Dobnikar idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005 (Slovarji).
- Geološki terminološki slovar 2006 = *Geološki terminološki slovar*, ur. Jernej Pavšič, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Slovarji).
- Gledališki terminološki slovar 2007 = *Gledališki terminološki slovar*, ur. Marjeta Humar idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Slovarji).
- Humar 2009 = Marjeta Humar, Sinonimija v slovenskih terminoloških slovarjih, v: *Terminologija in sodobna terminografija*, ur. Nina Ledinek idr., Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 75–95.
- Jackson 2002 = Howard Jackson, *Lexicography: an introduction*, London: Routledge, 2002.
- Keller 1994 = Rudi Keller, *On language change: the invisible hand in language*, London – New York: Routledge, 1994.

- Logar Berginc 2009 = Nataša Logar Berginc, *Slovenski splošni in terminološki slovarji: za koga?*, v: *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, ur. Marko Stabej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 28), 225–231 (<http://www.centerslo.net/files/file/simpozij-/simp28/Logar%20Berginc.pdf>) (dostop 27. 4. 2012).
- Medicinski terminološki slovar 2002 = *Slovenski medicinski slovar*, ur. Miroslav Kališnik idr., Ljubljana: Medicinska fakulteta, 2002.
- Meteorološki terminološki slovar 1990 = *Meteorološki terminološki slovar*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Društvo meteorologov Slovenije, 1990.
- Novak – Lenarčič 2009 = Bogdan Novak – Simon Lenarčič, *Kuharska enciklopedija: svet gastronomije od A do Ž*, Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Pavšek 2002 = Miha Pavšek, *Snežni plazovi v Sloveniji: geografske značilnosti in preventiva*, Ljubljana: Geografski inštitut Antona Melika – Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002 (Geografija Slovenije 6).
- Planinski terminološki slovar 2002 = *Planinski terminološki slovar: slovensko-angleško-nemško-francosko-italijanski slovar planinskega, alpinističnega, plezalskega izrazja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002 (Slovarji).
- de Saussure 1997 = Ferdinand de Saussure, *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*, Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 1997 (Studia humanitatis).
- Slovenski smučarski slovar 2011 = Aleš Guček idr., *Slovenski smučarski slovar*, ur. Ljudmila Bokal, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji).
- Šivic-Dular 1998/99 = Alenka Šivic-Dular, *Skladenjska določitev lastnega imena* (na podlagi samostalniških zvez z imenovalnim prilastkom), *Jezik in slovnostvo* 44 (1998/99), št. 7–8, 259–268 (<http://www.ff.uni-lj.si/publikacije/jis/lat2/044/78c01.htm>) (dostop 29. 4. 2012).
- Šmalc – Müller 2011 = Andrej Šmalc – Jakob Müller, *Slovensko tehniško izrazje: jezikovni priročnik*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Veliki splošni leksikon 1997 = *Veliki splošni leksikon v osmih knjigah 1: A–Ch*, Ljubljana: DZS, 1997. (Izvirnik: *Der Knaur-Universallexikon in 15 Bänden*, Stuttgart: VS Verlagshaus Stuttgart GmbH & Co., 1991, 1994–1996.)
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000 (Razprave Filozofske fakultete).
- Vintar 2008 = Špela Vintar, *Terminologija: terminološka veda in računalniško podprta terminografija*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2008 (Prevodoslovje in uporabno jezikoslovje).
- Zakon o industrijski lastnini 2006 = *Zakon o industrijski lastnini (uradno prečiščeno besedilo)* (ZIL-1-UPB3) (http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r06/predpis_ZAKO4866.html) (dostop 30. 4. 2012).
- Žagar Karer 2011 = Mojca Žagar Karer, *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Linguistica et philologica 26).

**Two New Terminographic Features
in the *Dictionary of Beekeeping Terminology*
and the *Dictionary of Slovenian Skiing Terminology***

Summary

In the texts from which terminological dictionaries draw material, the principle of conciseness in practical stylistics requires that fixed lexical phrases of the type *snežni plaz* ‘snow avalanche’ be truncated to the core noun: *plaz* ‘avalanche’. Such doublet expressions are not in a synonymic relationship, and in modern terminography the expression *terminological doublet* has been introduced for them. Proceeding from this, a single arrow cannot be used to represent this in a lexicographic entry, but a double arrow, because it indicates the contextually conditioned use of both units that enter into the lexemic relationship. Among the dictionaries from the Terminological Section at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, this new terminographic feature was introduced into the *Dictionary of Beekeeping Terminology* (2008).

The second new terminographic feature applies to extralinguistic circumstances of terms and concerns expressions that originated as trademarks. In the semantic process of conversion into a common noun, they receive generic qualities and as such are written with a lower-case letter. In the dictionary entry their historical origin is indicated by writing the original name and the trademark symbol (®). In the *Dictionary of Slovenian Skiing Terminology* it is especially expressions from the category of ski bindings that this symbol is used with (*Kandahar*®, *Marker*®, *Rottfella*®) as well as anti-avalanche equipment (*Avalung*®). In modern Slovenian normative guides, attention drawn to trademarks especially applies to variability in the use of upper- or lower-cases letters.